

לא דרך ארץ פלשתים

וַיְהִי בַשְּׁלַח פְּרָעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנְחַם הָעָם
בְּרֹאֲתָם מַלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם: (שמות יג ז).

וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שֹׁלְחֲתִיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר
הַזֶּה: (שמות ג יב).

רמב"ן שמות פרק יג פסוק יז

כי קרוב הוא - ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ... לשון רש"י. וגם הוא דעת רבי אברהם: "כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, בעבור כי קרוב הוא וינחמו וישבו אל מצרים מיד". ועל דעתי אם היה כדבריהם, היה "כי אמר אלהים" מוקדם, ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם.³

אבל הנכון שיאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא, כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה.⁴ וטעם המלחמה, שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים, ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישבו למצרים. אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא. ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה, כי הם לא יעברו עליהם, והוא שבא מארצו ונלחם בהם לשנאתו אותם.⁵

¹ מעבר לחידוד הלשוני "ולא נחם" - "פן ינחם" (ואולי גם "נלחם" דרך "מלחמה"), מציג פסוק זה חלופה פשוטה של חזרה מהירה לארץ ישראל בדרך הקצרה. בדרך בה האבות ירדו - הבנים יחזרו. אלא שמיד הוא דוחה אותה, בנימוק פשוט ומעשי: "פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה". וכפירוש רשב"ם על הפסוק: "ולכשיבואו לטורח מלחמות ארץ כנען יתנו ראש וישבו למצרים כמו שעשו כמה פעמים, כדכתיב: הלא טוב לנו שוב מצרימה". נוסף לשיקולים טקטיים וצבאיים, נראה שפסוק זה מבשר לנו שהחזרה מארץ מצרים לארץ כנען, מעבדות לחרות, תהיה ארוכה ובדרך הטבע. אין קיצורי דרך בנתיב הגאולה. נראה שאנו טועים כשאנו אומרים: חזרה לארץ ישראל, חזרה לנחלת האבות. אין כאן צעידה בנתיב מוכר, אין כאן סגירה מהירה ופשוטה של הירידה למצרים של סוף ספר בראשית. יש כאן דרך חדשה. מתחיל כאן סיפור חדש.

² כנגד הטענה של חשב ממלחמה בהליכה קצרה לארץ כנען, אפשר לטעון, מנקודת המבט שלנו שיודעים את המשך הכתוב בתורה, גם דרך המדבר לא הייתה קלה ופשוטה וגם בה היו קשיים ומלחמות. אבל יש בעיה גדולה יותר. בתחילת שליחותו של משה, במעמד הסנה, נאמר לו במפורש שהתחנה הראשונה לאחר יציאת מצרים תהיה עבודה "על ההר הזה". אז מה בכלל ההוא אמינא שילכו לארץ ישראל דרך הים? מה יהיה אז עם מעמד הר סיני שהובטח? יש אפשרות שבי ישראל היו נכנסים לארץ ויוצאים שוב למדבר סיני לקבל את התורה? (אגב, לוא היו הולכים בדרך הקצרה אולי גם לא הייתה קריעת ים סוף, ראה רש"י שהבאנו במים אחרונים: "וכשיצאו ישראל ממצרים, אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירים את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל" וכן פירוש רד"ק תהלים קלו יט ועוד). לא מצאנו מדרשים ופרשנים המתייחסים ישירות לשאלה זו (להוציא את פירוש חזקוני, אלא שלא ירדנו לסוף דעתו). ואף אנו לא בטוח שניתן תשובה הגונה. נתבשר מהמדרשים והפרשנים הדורשים את הפסוק הפותח את פרשתנו ואם נמצא מזור גם חלקי לשאלתנו - טוב. ואם לא - נשאיר זאת לגדולים וטובים מאיתנו.

³ רש"י ואבן עזרא מבינים את "כי קרוב הוא" במשמעות הרגילה של המונח "כי", היינו, סיבה. "כי קרוב הוא" - בגלל שקרוב הוא. וה"כי" השני של סיבת המלחמה, "פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה", הוא המשך של אותו נושא. שני ה"כי" - אחד הם. רמב"ן לא מסכים עם דעה זו וטוען שאם כך, מן הראוי היה לחבר את שניהם, להפוך את סדר ה"כי" ולהסתפק באחד: ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר היא קרובה, כי אמר אלהים פן יראה העם מלחמה וישבו מצרימה.

⁴ לפי שיטת רמב"ן, ה"כי" הראשון: "כי קרוב הוא", הוא במשמעות של "למרות" או אע"פ (דעה זו מובאת בפירושו אבן עזרא הארוך בשם רבי משה הכהן הספרדי). למרות שהגיוני וטבעי ללכת ממצרים לארץ ישראל, בדרך הקצרה, דרך הים "אשר הוא קרוב וטוב לנחותם" בלשונו של רמב"ן, בכל זאת לא כך בחר הקב"ה, בשל החשש שעם שזה עתה יצא מעבדות, לא מוכן למלחמה הכרוכה בכיבוש הארץ. ראה פירוש העמק דבר על הפסוק שמתווכח עם רמב"ן, אך גם לא הולך בשיטת רש"י ואבן עזרא, אלא מציע שיטה שלישית שאכן יש כאן שתי סיבות והראשונה "כי קרוב הוא" היא העיקר: "ואם היה מולכים דרך ארץ פלשתים ... לא היה בזה להרגילם ולהעמידם על צורה המיוחדת שלהם". ראה שם איך הוא הופך את כל העניין "למסע חינוכי" של עם ישראל: "להיות בדד ומובדל מאומות העולם" ומקשר את העניין עם הפסוק בשירת האזינו: "פירוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו". בהליכה מהירה ו"ריצה" לארץ ישראל לא היה מתקיים חלק חשוב מייעוד העם והכשרתו. ואילו לא חטאו במרגלים?

⁵ רמב"ן מרגיש בקושי של מלחמת עמלק שגם היא בפרשתנו ומוכיחה שבסופו של דבר, ההליכה בדרך המדבר הארוכה לא מנעה מבני ישראל את הצורך להילחם. אך הוא מבחין בין מלחמת כיבוש יזומה, עימות עם שונאים על ארצו, ובין עימות צבאי של פשיטת במדבר. מלחמת עמלק לא הייתה ניסיון של עם ישראל לכבוש את ארץ עמלק, אדרבא, עמלק הוא שהתגרה בישראל הנווד במדבר ולא מפריע לאיש. כפי שהתורה אומרת: "אשר קרן בדרך יזנב בך". ואע"פ כן, 'במבחן התוצאה', הייתה שם מלחמה ועם עייף ויגע היה צריך להילחם ומה חשוב מי התחיל עם מי? זאת ועוד, ראה פירוש רמב"ן על מלחמת עמלק, שמות פרק יז פסוק ט: "והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו, מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד, וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם, כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה (לעיל יג ז), והוא עייף ויגע ככתוב במשנה תורה (דברים כה יח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפילה והתחנה הזאת". אז למה לא להתפלל ולהתחנן ולהרים ידיים לניצחון במלחמה על ארץ ישראל?

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דויה פתיחתא ד"ה ויהי בשלח

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה, זו מלחמת עמלק, שנאמר: וירד העמלקי וגוי' (במדבר יד מה).⁶

רשב"ם בראשית פרק כו פסוק א

מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם - לא הוצרך פסוק זה אלא להודיע שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים, כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים, דרך קצרה, כדכתיב: ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, ולכך אמר לו הקב"ה: אל תרד מצרימה, לפי שיודע הקב"ה שהיה יורד למצרים.⁷

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דויה פתיחתא ד"ה ויהי בשלח

"דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" - קרוב הוא הדבר שאמר הקב"ה למשה: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (שמות ג יב).⁸

דבר אחר: כי קרוב הוא - קרוב הדרך לשוב למצרים, שנאמר: "דרך שלושת ימים נלך במדבר".⁹
דבר אחר: כי קרוב הוא - קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך, שנאמר: "ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי לניני ולנכדי" (בראשית כא כג) - ועדיין נכדו קיים.¹⁰

... דבר אחר: כל שכן לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל, אלא דרך המדבר. אמר הקב"ה: אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והם בטלים מן התורה. אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושיון להם אוכלי תרומה.¹¹

⁶ אם כבר באנו למלחמה שרצה הקב"ה למנוע מעם ישראל, הרי לנו מלחמת עמלק השנייה, זו שבפרשת שלח לך, לאחר חטא המרגלים, בה נכשל ניסיון המעפילים והם נגפו לפני העמלקי והכנעני שבדרומה של ארץ ישראל (ראה ספר במדבר סוף פרק יד). נראה שהמכילתא מנסה לומר שזו המלחמה שהקב"ה צפה וחשב למנוע מבני ישראל בצאתם ממצרים. אך מלחמה זו היא לאחר שהצטווה משה: "שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען", לאחר שהבשילה העת שייכנסו לארץ, אלא שחטאו בחטא המרגלים. ההשוואה לפיכך עם החשש ממלחמה בפרשתנו הוא קצת מוקשה, אלא אם נאמר שזה רפיון גופני וזה רפיון מהחטא.

⁷ אבל ליעקב נתן הקב"ה לרדת. פירוש זה של רשב"ם הוא על הירידה שחשב יצחק לרדת למצרים, כפי שעשה אברהם אביו (וכפי שעשה אח"כ יעקב בנו), ירידה שבסופו של דבר נמנעה בציווי של הקב"ה להיאחז בארץ גם בשנות בצורת. ואגב דברים אלה אנו מגיעים להקבלה האסימטרית בין דור האבות (ספר בראשית) ודור הבנים (ספרים שמות ואילך). האבות - אברהם ירד וגם חזר בדרך הקצרה, דרך ארץ פלשתים. יצחק לא ירד בכלל ונאחז בארץ פלשתים ומצא בה ברכה. יעקב ירד גם הוא, כאברהם זקנו, בדרך ארץ פלשתים, אבל בניו נאלצים לחזור בדרך ארוכה מאד. כניסתם לארץ הייתה אמנם מהמזרח, ככניסתם של אברהם ויעקב בבואם מחרן. האבות גם מוזכרים תדיר בספר שמות כבסיס לכל מהלך הגאולה. אבל דרך הבנים היא מסע אחר, לא "בדרך האבות". וכמעט קראנו את הפסוק כך: ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים בה הלכו ונאחזו האבות.

⁸ וכן הוא במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יג פסוק יז: "דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא - קרוב יום מתן תורה שיעמדו בו ישראל לפני הר סיני". נראה שמדרשים אלה "תופסים את השור בקרניו". הקישור של הפסוק שלנו עם מעמד הר סיני "כי קרוב הוא", אינו רק דרשה נאה על חיבור יציאת מצרים עם מעמד הר סיני, אלא תשובה "נקיפה" מתוחכמת לשאלה שהעלינו בהערה 2 לעיל. האמירה הייעודית למשה בסנה: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" והנימוק הטקטי: "פן ינחם העם בראותם מלחמה ושוב מצרימה", הם שני צדדים של אותה מטבע. ראיית ההיסטוריה הייחודית של עם ישראל בשני היבטים משלימים.

⁹ דעה זו במדרש, קשה להבינה. מה הקשר בין "כי קרוב הוא" ובין "דרך שלושת ימים נלך במדבר"? אולי הודאה בכך שלא הייתה לקב"ה ולמשה שום כוונה לקיים את הדיבור לפרעה: "דרך שלושת ימים נלך וזבחנו לה' אלוהינו". הקב"ה ומשה ידעו שפרעה עתיד לרדוף אחרי בני ישראל כשיראה שבתום המועד של שלושה הימים שאמרו לו, הם אינם חוזרים (ראה דברינו [דרך שלושת ימים נלך](#) בפרשת בא). לפיכך בחרו שלא ללכת בדרך המלך הקרובה והנוחה, בה תמיד נעו צבאות, אלא לצאת למדבר, שם יש לשבטים נודדים יתרון על פני צבאות סדירים. מה עוד שארץ כנען הייתה תחת השפעה מצרית חזקה באותה תקופה (השערה שלנו) והיו נקלעים בין שני כוחות שישתפו ביניהם פעולה. צריך עיון נוסף במדרש זה והמאיר עינינו יבורך.

¹⁰ הדרך הקצרה והמהירה לארץ ישראל היא דרך ארץ פלשתים ושם אי אפשר לעבור, כי אברהם ויצחק נשבעו לפלשתים ועדיין שבועה זו קיימת. מוטיב זה מופיע במדרשים רבים, הן בספר בראשית, שם נכרתת השבועה, והן בספר שמות, שם נדרשים לקיימה. ראה, למשל, פסיקתא דרב כהנא פיסקא יא - ויהי בשלח. ראה דברינו [הברית עם אבימלך](#) בפרשת וירא. ולהלן נרחיב עוד בנושא זה.

¹¹ עוד רגע ובאנו למחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י על העיסוק בעבודת השדה מול לימוד התורה (ברכות לה ע"ב). ראה דברינו [אספת דגנך](#) בפרשת עקב. אבל כאן השיקול הוא לא להכניס לארץ אנשים שהיו עד לאחרונה עבדים ומיד ייעשו בעלי בתים ושדות וייסחפו אחרי העושר והחומריות הבאים עם החירות. למדבר יש תפקיד מזכך ומחנך. מצד אחד יש בו ניסים ופלאים ומעשים שלא בגדר הטבע: "שמלתך לא בלתה מלעך ורגלך לא בצקה" (דברים ח ד), ומצד שני: "נחש שרף ועקרוב וצמאון אשר אין מים" (שם טו). בדרך זו הולכים מדרשים רבים, כגון פסיקתא דרב כהנא פיסקא יא - ויהי בשלח: "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים - מלמד שלא ניהגן כדרך הארץ ... דרך הארץ המים מלמעלן והלחם מלמטן, ברם הכא הלחם מלמעלן והמים מלמטה ... דרך הארץ תלמיד טוען פניס ומהלך לפני הרב, ברם הכא: לא ימיש עמוד הענן יומם (שמות יג כב). דרך ארץ תלמיד מהלך תחילה והרב אחריו, ברם הכא: וה' הולך לפניהם יומם". ראה דברינו [טעם המן](#) בפרשת בשלח וכן [תורה ומדבר](#) בפרשת במדבר. מדרשים רבים הולכים בדרך זו של ערך

בראשית רבה פרשה נד סימן ב

"ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי" (בראשית כא כג) - עד כאן רחמי האב על הבן. אמר ר' אבא בר כהנא: עד כאן לאחים השותפין. אמר ר' יוסי בר' חנינא: "ואויבי חיים עֲצֻמו" (תהלים לח כ) - מה שניתן לאברהם לשבעה דורות ניתן לאבימלך לשלשה. למה "לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים" (שמות יג יז)? שעדיין היה נכדו קיים.¹²

שמות רבה פרשה כ סימן יא

"ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" - למה? אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ, ונהרגו מהם שלושים רבוא. ולמה נהרגו? שחשבו מיום שנדבר אברהם בין הבתרים וטעו ל' שנה, שנאמר: "בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קֶשֶׁת הִפְכוּ בְיָוֶם קָרָב" (תהלים עח ט), ולולי שטעו לא יצאו... והרגום פלשתים שנאמר: "ובני אפרים שותלח... והרגום אנשי גת הנולדים בארץ" (דברי הימים א ז). והיו עצמותיהם שטוחים בדרך חמרים חמרים, שכבר היה להם ל' שנה שיצאו, עד שלא יצאו אחיהם ממצרים. אמר הקב"ה: אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך, יחזרו למצרים.¹³

ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק לב

ואני יודע שנפשך תברח מזה הענין בהכרח בתחילת מחשבה ויכבד עליך. ותשאלני בלבך ותאמר לי: איך יבואו מצות ופעולות עצומות מבוארות מאד והושם להם זמנים, והם כולם בלתי מכוונים לעצמם, אבל הם מפני דבר אחר. כאילו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה. ואי זה מונע היה אצלו לצוות לנו כוונתו הראשונה ויתן בנו יכולת לקבלה, ולא היה צריך לאלו אשר חשבת שהם על צד הכוונה השנייה.¹⁴ שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החולי ויגלה לך אמיתת מה שעוררתך עליו. והוא, שכבר בא בתורה כמו זה הענין בשוה¹⁵ והוא אמרו: "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו' ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף

שנות השהות במדבר, הגם שמרביתן היה עונש על חטא המרגלים. ראה פירוש העמק דבר שהבאנו בהערה 4 שם הקדמנו את המאוחר. האם תכנית זו עלתה יפה? לא בהכרח. ראה רות רבה פתיחתא ב מה שארע עוד בימי יהושע כשנכנסו לארץ ועסקו בחלוקתה והתנחלותה, שלא התפנו אפילו לחלוק כבוד אחרון ליהושע: "באותה שעה נחלקה א"י והיתה חילוקה חביבה עליהם יותר מדאי, והיו ישראל עוסקין במלאכתן, זה עוסק בשדהו זה עוסק בכרמו זה עוסק בזיתו זה עוסק בפוצמו לפרש". ראה דברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות.

¹² בזמן שעם ישראל עבר שבעה דורות (מאברהם עד משה ואהרן), עברו הפלשתים רק שלושה דורות (שהאריכו ימים יותר, סגולתה של ארץ ישראל?) ועדיין נכדו של אבימלך בחיים. בברית בין הבתרים אומר הקב"ה מדוע לא ירש אברהם וזרעו המיידים את הארץ: "כי לא שלם עוון האמור עד הנה". כעת אולי שלם עוון האמורי, אבל לא שלמו מעשיו של אברהם שכרת ברית עם הפלשתים, וביתר של יצחק, שיישבתו בגרר אשר מנעה את ירדתו למצרים הביאה לחידוש הברית עם הפלשתים (ומתן השם הכפול פעמיים לבאר שבע, ראה דברינו [בברית עם אבימלך](#) בפרשת וירא). ואם לא די בכך, בא מדרש במדבר רבה יד א ומזכיר לנו שיש לנו מגבלות עם עוד אומות: "שלשה אומות אסר הקב"ה לישראל לכשנכנסו לארץ לירש את ארצם... מואב... אדום... פלשתים", כל אחד וסיבתו (ראה המדרש שם). מכל זה מתקבל הרושם שיש כאן חשבון "גיאופוליטי" רחב יותר של שכנות עם עמי הסביבה (להוציא כמוכן את שבעת העמים, בראשם הכנענים אליהם היחס שונה בתכלית, ראה במכילתא לעיל שקצרנו וכן בשמות רבה כ טז ובתנחומא פרשת ראה, שסיבה נוספת שלא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים היא שהכנענים, ששמעו שבני ישראל יצאו ממצרים והם בדרך לארץ, לא יחריבו את הארץ וימשיכו לבנותה עבור עם ישראל). נחזור למדרש שלנו. ההשוואה של המדרש עם רחמי האב על בניס וגם דין האחים השותפים (ראה ירושלמי בבא בתרא פרק ט הלכה ג) היא רק לעניין הדין של קשר משפחתי עד שלושה דורות (ועד בכלל) ולא לומר שהפלשתים היו כאחים שותפים לאברהם. ויש לדייק עוד מהפסוק: "לי ולניני ולנכדי" שנין בלשון המקרא הוא בן ולא נין של ימינו.

¹³ ובסיום המדרש שם, הקב"ה נוקם את דמם השפוך של בני אפרים, למרות שלכאורה מרדו: "אמר הקב"ה: איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים שנאמר ולא נחם אלהים". נדמה לנו שהמקור לאגדה זו על בני אפרים שיצאו לפני הזמן הוא בפסיקתא דרב כהנא פסיקא יא - ויהי בשלח: "כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה (שמות יג יז). ומי היו? רבנין אמרינן: בני אפרים ובני שותלח היו, על שטעו את הקץ שמונים שנה נפל מהם מאה ושמונים אלף. הדא הוא דכתיב: בני אפרים נשקי רמי קשת הפכו ביום קרב (תהלים עח ט). מחד גיסא, היו מי שדחקו בקץ; ומאי דק גיסא, היו רבים מאד שנשארו ולא יצאו - 80% לפי דעת הממעטי! ראה המדרשים על וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים, כגון, שוב פסיקתא דרב כהנא הל"ל: "וחמושים עלו בני ישראל - מלמד שלא עלה בידם אלא אחד מחמש. אחרים אומרים: אחד מחמשים. אחרים אומרים: אחד מחמש מאות. א"ר נהוריי: העבודה! אפילו אחד מחמש מאות לא עלה בידו". אין חדש בהיסטוריה של עמנו.

¹⁴ בפרק לב בחלק השלישי של מורה נבוכים, מביע הרמב"ם את דעתו על עבודת הקרבנות אשר ניתנה לבני ישראל מתוך השלמה עם טבעם וחוסר יכולתם להשתנות באופן קיצוני, "בחוכם ויעורמת חסדו" של הבורא. הקרבנות הן בדרגה של "כוונה שנייה" שמשרתת מטרה נעלה יותר של עבודת ה' צרופה שהיא "הכוונה הראשונה". והתלמיד (זה שהרמב"ם כתב למענו את ספר מורה הנבוכים) יכול לשאול, מה פשר הדבר שיש מצוות שאינן מכוונות לתכלית סופית וראויה, אלא רק לתכלית ומטרה זמנית? מדוע לא יכול היה הקב"ה לעשות שנוכל לקבל ולהכיל מיד את הכוונה האמיתית, מה שהרמב"ם מכנה "כוונה ראשונה"? ובכלל יכול התלמיד להוסיף ולשאל: מאיפה בכלל לקח הרמב"ם את הרעיון הזה של "כוונה ראשונה" ו"כוונה שנייה", של מצווה שנצטוונו שהיא לא הסיבה והמטרה האמיתית, אלא רק מטרת ביניים?

¹⁵ בענין דומה.

וגו " . וכמו שהסב השם אותם מן הדרך הישרה, אשר היתה מכוונת תחילה, מפני יראת מה שלא היו יכולים לסבלו לפי הטבע, אל דרך אחרת עד שתגיע הכוונה הראשונה; כן צוה בזאת המצוה אשר זכרנו מפני יראת מה שאין יכולת לנפש לקבלו לפי הטבע. עד שיגיע הכוונה הראשונה, והיא השגתו יתעלה והנחת עבודה זרה. כי כמו שאין בטבע האדם שיגדל על מלאכת עבדות בחמר ובלבנים והדומה להם ואחר כך ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם וילחם עם ילידי הענק פתאום, כי אין בטבעו שיגדל על מינים רבים מן העבודות ומעשים מורגלים, שכבר נטו אליהם הנפשות עד ששבו כמושכל ראשון, ויניחם כולם פתאום. וכמו שהיה מחכמת השם להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומיעוט הנאות הגוף מרחיצה וכיוצא בהם יולידו הגבורה והפכס יולידו רך לבב. ונולדו גם כן אנשים שלא הרגילו בשפלות ובעבדות. וכל זה היה במצות אלוהיות על יד משה רבינו, על פי ה' יחננו ועל פי ה' יסעו, את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה. כן בא זה החלק מן התורה בתחבולה אלוהית עד שישארו עם מין המעשה המורגל, כדי שתעלה בידם האמונה אשר היא הכוונה הראשונה.¹⁶

שבת שלום ושנה טובה לאילנות

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה פירוש רש"י במדבר לד ג ששרטט את מפת האזור ונדודי בני ישראל בדרך היציאה ממצרים ועד הכניסה המזרחית לארץ ישראל: "שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל, זו אצל זו. קצת ארץ מצרים, וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית ... ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים ... אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל, ולא עשה כן ...". ראה שם.

¹⁶ הפסוק שלנו מסייע לרמב"ם להסביר את מעשה הקרבנות ואת הרעיון של "כוונה ראשונה" ו"כוונה שנייה". של מטרה ויעד סופיים ואמיתיים, מול מטרה ויעדי ביניים. דרך המלך, דרך הים, ללכת לארץ ישראל היא הייתה הכוונה הראשונה ביציאה ממצרים והליכה לארץ. אבל היא הייתה למעלה מכוחם של יוצאי מצרים, אשר גדלו על מלאכת עבדות חומר ולבנים, ונדחתה מפני כוונה שנייה, מעשית יותר, ללכת דרך המדבר. משל זה מסייע לרמב"ם בהסבר עבודת הקרבנות, שגם שם יש "כוונה ראשונה" ויש "כוונה שנייה", אך את השאלה הראשונה שלנו, אין הוא מסייע לפתור ואולי אף מקשה קושי נוסף. כי שוב נחזור ונשאל: אם הכוונה הראשונה הייתה ללכת בדרך הקצרה לארץ ישראל, היכן מתן תורה? בארץ ישראל? היכן מימוש החזיון של ההתגלות בסנה: "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה"? האם יאמר הרמב"ם דא עקא שגם התגלות זו בסנה היא כוונה שנייה? שיכול היה להיות מתן תורה בארץ ישראל שאחרי לא יהיה חטא העגל?